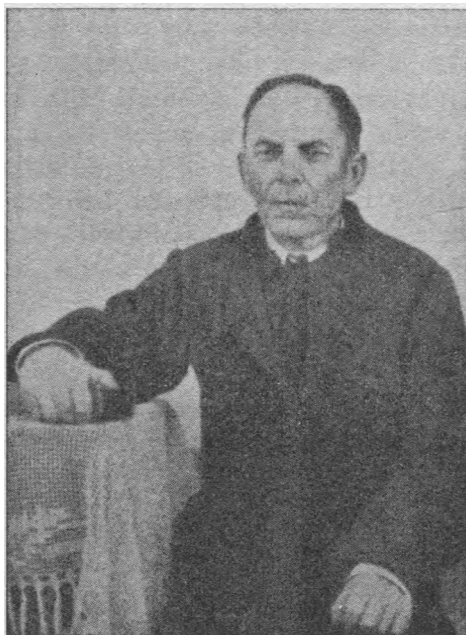

Kun. Jonas Balvo ius-Gerutis ¹⁾. (1842 —1915).

Apie nabašninkus lietuviai turi patarl : „kol gyvas, tai šioks toks, o numir s vis geras“. Vadinasi, numirusiems daug kas atleidžiama, dovanojama, jei tik gyvi b dami buvo bent „šiokie-tokie“, ne niekšai. Senov s rymie iai t pa i minti truput kitaip išreikšdavo, sakydami: „numir l pagerbk, arba nieko apie j nesakyk“, t. y. pagerbk, jei buvo pagarbos ver-tas, nutyl k, jei jos neužsipeln .

Kad lietuviai moka gerbti savo mirusiuosius, tai visiems gerai žinoma. Kas tuo netik t , tenueinie kaimo šermenis, tepaklausai lietuvišk r a u d , o pamatys, kiek ten švelnaus jausmo, kiek gyvos iš širdies plakan ios poezijos.

¹⁾ Spausdinta „Draugijoje“ 1919 m. 98—99 n-ry.

Tiesa, aukštesniame kult riniame gyvenime viešai raudoti d l mirusio žymaus veik jo nepriimta. ia raudas pavaduoja trumpi nekrologai, pla ios biografijos, asmeniškai atsiminimai ir kitoki pagarbos raštai. Taikind masis prie šio papro io, ir aš, kalb damas apie J. Gerut , nesiremsiu nei asmeniškais jausmais, nei skais iais poezijos vaizdais, bet vien gryna tiesa, pasemta iš tikr tikriausi šaltini , nes iš paties nabašninko užsilikusi laišk . Tariuos tuo b du gal si s geriausiai rodyti m s visuomenei, kad a. a. Jonas Gerutis ir gyvas b damas buvo ne „šioks-toks“, o numir s tapo mums dar brangesnis, kaip tikrai nepaprastas žmogus.

Tiesa, min t Geru io laišk užsiliko d l daugumo neperdaugiausia, viso labo bus apie 50. Visi jie trumpoki ir j turinys neper vairs. Daugiausia kalbama juose apie tris dalykus: apie spaudos reikalingum , apie literatiškus Geru io projektus ir apie jo asmeniškus reikalus. Taigi tuo remdamasis ir aš š savo rašin paskirstysiu trimis dalimis:

- 1) k Gerutis yra dar s m s spaudai atgauti,
- 2) k jis dav s m s literat rai ir
- 3) kaip jis paskutin savo amžiaus dal yr pergyven s.

Kitaip sakant, remdamasis Geru io laiškais, pasistengsiu nupiešti j , kaipo kovotoj d l spaudos gr žinimo, kaipo žym m s rašytoj ir galop, kaipo žmog ir kunig .

I.

Gerutis gim 1842 m.; baig s moksl Varni seminarijoj ir Dvasiškojoje Akademijoj Petrapily, tapo pašv stas kunigu 1871 m. Tuo b du savo kunigavim Geru iui teko prad ti pa ioje lietuvi spaudos uždraudimo pradžioje, kuomet Lietuvoje nebuvo jokio laikraš io, jokios knygos, nebent senos užsilikusios maldaknyg s ir kanti kos. Maža to — netur jo tuomet dar m s visuomen joki sav draugij nei organizacij . Tik k prieš tai pasibaigusis lenkmetis neš paskui save kasdien nauj suvaržym , visoki biurokatišk priekabi . D l vieno kito persi musio lenk idealais ir da-

lyvavusio maište lietuvio kunigo (k. š. Mackevi iaus, Noreikos) visa kunigija tapo pripažinta neištikima, atiduota policijos priežiūrai. Be policijos žinios netur jo teisė toliau savo paraprijos ribų pavažiuoti, nei atlaidus artimiausios bažnyčios nukakti. Net ir savo bažnyčioje kunigas buvo suvaržytas, nes negalėjo sakyti pamokslų, kaip tinkamas. Savi pamokslai sudarė tiems tikrai Vilniaus generalgubernatoriaus cirkuliaru buvo uždrausta, jį vietoj buvo paliepta, pamokslus sakant, laikytis griežtai vienintelio valdžios patvirtinto, lietuvių kalbon išversto ir rusų raidėmis išspausto vadovėlio: Bialobrzeskio ir Filipeckio homilijų ¹⁾). Lipdamas sakyklų, kunigas turėjo davo neštis su savimi tos knygos egzempliorių. Žinoma, nieks beveik to vadovėlio pamoksluose nesilaikydavo, bet sakyklų daugumas jį nešdavos iš baimės, kad koks šnipas neapskrabstytų policijai kunigą neklausant valdžios sakymų.

tokias sąlygas patekęs jaunas Gerutis, žinoma, pats vienas neketegalėjo bepadaryti. Norom nenorom turėjo jį taikintis prie aplinkybių ir daryti tik tai, ką kiti kunigai darė. Tai jis ir dar neprasėdau už kitus: klausydavo išpažinties, sakydavo pamokslus, lankydavo atlaidus. Gavęs po kiek laiko vadoklių klebonijai su nemaža žeme prie jos, gerai sutvarkė savo kaimą, iško turėjo nemažą ir pelno. Su kunigais kalbėdavosi lenkiškai, nes tuomet klebonijose buvo tokia mada. Bet lenkystė idealai niekad nebuvo joms suvilioj. Savo dvasioje jis visada jautėsi esąs lietuvis, lietuvių atgijimo nelaikė jis svajone, anaipatol, tik joms su tautą galint atgimti, todėl karštai laukė jos atgimimo ir kiek galėdamas rūpinosi jį pagreitinti. „Aušros“ atsiradimas 1883 metais dar labiau jį užgrodino tame sitikinime. Kiek vėliau pasirodžius Prūsijoje „Apžvalgai“, o paskui „Tarynė su Sargui“, jau nebeabejojo, kad tai aiškūs prasidedantio lietuvių atgimimo pragiedruliai.

Tai laikraštis sumanytojai ir vedėjai buvo visi jauni žmonės, mažai kam težinomi. Daug kas, o ypač senesnioji kuni-

¹⁾ „Išguldymai šventam evangelijai ant visų nedelgių ir šventiųjų ištisimė“. (Maskolinėmis raidėmis). Dalis I — 1869 m. Vilniuje pas Syrkin. Dalis II ten pat 1870 m.

gijos karta, ži r jo juos šnairiai, su neslepianu nepasitik -
jimu, o kartais net ir „litvomanais“ pravardžiuodavo. Geru-
tis t pravardžiavim nepabijojo. Jis, kad ir apysenis, atvi-
rai stojo jaun j veik j eil sna ir ne vien žodžiu, bet ir
skatiku palaik j darb . Kelias Vadoklius pas „d d Ge-
rut“, „Apžvalgos“ ir „T vyn s Sargo“ gadyne gerai buvo
žinomas t laikraš i ved jams ir platintojams, ir jie retai
kada iš ten tegr ždavo vieno kito šimtuko spaudos reikalams
neiškaulij .

Šelp Gerutis m s užsieninius laikraš ius d l to, kad
mat gyv m s spaudos reikal . Bet iš antros šalies, jis ge-
rai numan , kad tokie laikraš iai, kuriuos skaitydamas turi
dairytis, ar koks šnipas tav s nemato, o perskait s turi juos
kišti pe iun ar sl pti už devyni sien , maž tegali Lietuvoje
išsiplatinti, o daug k gali b don klampinti. Gerutis gerai
žinojo, kiek d l t laikraš i buvo krat daryta, kiek žmoni
nubausta. Tie lietuvi spaudos persekiojimais neaplenk nei
paties Geru io parapijos. Vien tok atsitikim jis savo lai-
ške, rašytame baigiantis 1898 metams, šiaip aprašo:

„Vyresnyb kaimuose audras ver ia. Prieš Žolin Alan i sodžiuje
per pa i sum iškrat penkis kininkus. Niekam nesant namie, rado
visk užrakinta. Sudauž jutriną, sulauž uždarius, su kirviais suskal-
d skrynias. Kažin kurion gry ion eiti ne veikdami, išpl š stog , ir
lindo. Bel sdami užgavo du puodu sv esto. Puodai sutizo ir sviestas
pasklido. Nutv r keturias maldaknyges ir vien numer gazieta 1887
met . Su taja gazieta buvo aprištas palivonas sklidas su grietine.
Žmon s guodžiasi pražuv daug pinig . Gal iš talkinink kuris ir pa-
glemž . Juk gi buvo dvylika j . Nuskriausti varguoliai apsiskund gu-
bernatoriui. Man matos, dykas galas. Kitas dejuoja: kas ia bus? Tas
sambr zdis pak l didel bail tarp kaimie i . Dažnas bijo ištolo lie-
tuviškos knygos. Vaikai išdyko, pasiaug liai bedieviais virsta, seniai
rauda. Gaus s vaisiai spaudos uždraudimo.

Šis laiškas, vaizdžiai nupiešdamas anos gadyne santykius,
parodo drauge, kaip jie sl gte sl g žmoni dvasi . Už lie-
tuvišk rašt laikym ir platinim žmon s bausta sunkiau,
kaip už arkljo ar kitko pavogim . Policijai tame dalyke bu-
vo duota didel laisv . Ji j ja savotiškai ir naudodavosi. Ra-
dus pas kur žmogel lietuvišk knyg , traukdavo atsakomy-
b n ne tik j pat , bet dažnai ir vietos kunigus, nes, girdi,

jie apie tas knygas tur j žinoti. Taip atsitiko ir su Geru iu Alantie i byloje. Policija pasinaudojus kuo gal jo iš kaimie i , nepasidrov jo kibti ir pat Gerut , kaipo vietos klebon . Buvo paduotas tam tikras skundimas Panev žio žandarmerijai. Savo laiške vasario 7 d. 1899 met Gerutis ši-taip išd st to skundo turin :

Tik k išknebin jau skundo mazg . Pernai kaž-koks šaldra buvo atsiplov s Alan i kaiman vaik mokyk , bet susiriej s su gaspadoriais ištr ko kažin-kur. O ia jo nueita Suba iun ir pasakyta žandarui, b k Vadokli parapijoj Alan iuose esanti krautuv su lietuviškomis knygomis ir b k aš žin s apie tai. Tuojau žandaro pranešta Panev žio majorui. Majoras paliep s aki mirksnyje Raguvos pristavui padaryti krat . Krata buvo 26 liepos. Kratyti iškrat , bet nieko nebuvus, nieko nerado. Sukakus kokioms trims savait ms, t skund j rado mirus šone Krekenavos. Ar jis pats mir , ar j kas nugalabijo, giltin juos žino, ir, rasi, tie, kurie lavon skrod ir kurie m sin jo. Policija musi samprotauti, ia es jis nužudytas Alantiški muzik su man ja žinia, kam praneš s apie krautuv .

Kaltinamam d l vien lietuvišk knygy platinimo jau gras nemaža bausm ; o ia, matom, buvo prikabinta da, kad ir netiesioginis, bet visgi pritarimas žmogaus nužudymui. Pigu suprasti, kaip visa tai baugino Gerut . Viename savo laišk jis kar iai graudoja d l žmoni neteisyb s ir sakosi taip tuo susikrims, kad negal s „nei valgyti, nei miegoti, nei dirbti“¹⁾.

Geru io laimei šis skundas nepasiek tikslo. Apskri io žandarmerija pati pamat , kad ia kunigas pritraukti n ra kaip. To d l viskas pasibaig nieku. Bet šis faktas parod Geru iui dar aiškiau, kaip dideliai reikalingas yra m s spaudos atgavimas bei jos legalizavimas. To d l nuo šio laiko jis ima tuo klausimu uoliai r pintis.

Ties pasakius, šis dalykas jau ir prieš Alan i atsitiki-m jam r p jo. Nes dar 1898 m. kovo 3 d. jis man, kaipo vysk. Paliulionies sekretoriui, buvo atsiunt s šitok konfidencial pranešim :

... Nor iau pam ginti padunksnoti durysna Ministro, be neleist man spausdint lietuvišk gaziet . Visupirma padary iau tai ant popie-

1) Laiške rašytame 25. I. 1899,

riaus (prošenije), o kada taip nesisekt , gal iau pats nuvažiuoti Petrapilin. Esu tenai gyven s kelet met , be vadovo ei iau kur reikia. Netikiu, kad mane už tai pakart .

Bet kaipo atsargus žmogus, klaus , k vyskupas apie š jo sumanym pasakyt . Atrašiau pranešdamas, kad vyskupas tam visai pritaria ir nurodžiau vien petrapiliet , kursai tuo klausimu taipgi r pinos, pridurdamas, kad norint Petrapily šis tas gauti, reikia šis tas ir pakišti.

tai 1898 m. lapkri io 24 d. gavau šitok Geru io atsakym :

Kalba mudviej n ra kalba maž vaik . Pažad tas daiktas lygiai pas mane, lygiai pas Tamst . Jei petrapilietis bijodamas bijo ir netiki man, aš galiu priketint sum paguldyti pas Tamst už rankos. Bus kas gera, tada paduosi j kam reiks; nieko nebus — sugr žinsi man atgal. Išlyga ta pati: pakišys teb n iš apa ios, ne iš viršaus. Spaudos leidimas teb n visuotinas, o ne vienos kokios knygut s, broši r l s, ar kalendoriaus. Be šito „gana, Jurgi, bemaityti, geriau vogti“ Tegu gazietos ir neduot , balos j nemato! Visgi kelias b t prabrauktas. Pridursiu pagalop: sulig parašytumei Tamsta prie man s, spaud esant jau už an io, pats gal iau nuvežti žad tuves Kaunan...

Kaip pigu suprasti, tos „žad tuv s“ buvo ne keli šimtuk , bet žymiai stambesn s. Tokiam svarbiam reikalui, kaip spaudos atgavimas, Gerutis skatiko negail jo. Tai aišku iš jo laiško rašyto 1899 m. sausio 1 d., kuriame jis tarp kitko praneša apie savo pasiryžim aukoti kiek reiks šiais žodžiais:

Paž stamas rašo man iš Petrapilies, b k dabar perži rintys išnaujo ministerijose reikal lietuviškos spaudos, ir, kiek es gird ti, išrisiantys žmoniškai. Duot tai Dievulis! Kas pasidar su mano prižadais, n ra žinios. Aš laikau juos atkiš s. Kaip tik, duok, aš tuojau, še...

Iš tolesni laišk matyti, kad Gerutis ir pats buvo band s vykdynti savo aukš iau min t j sumanym „padunksnoti ministro durysna“ tam tikru prašymu. Nes gavus š prašym , ministerija paliep surinkti žini apie Gerut , kas jis per žmogus. Šie tyrin jimai v l buvo bent kiek baugin spaudos prašytoj , nes jis 1899 m. 10 sausio štai k raš :

Mano kail, girdi, deria. Neseniai Vilnius, pralenkdamas Kaun , paklaus Auk merg s: teduodanti jam žini , kas aš toksai? k veiki s kokius užmanius tur s, kaip su minia elgi sis ir t. — Atsak b k be skriaudos, kad ir be mano žinios. Kam ta žingeidyst , giltin gali žinoti. ia bus arba spauda, arba skauda...

Kiek v liau pats sitikino, kad ia „skaudos“ neb ta, bet draug neb ta n „spaudos“. Apie tai praneša pats viename savo laiške rašydamas:

Pagre iui trys vyrai (tie-pat iš miesto) rugs jo m nes maldavo lietuviškos gazetos. Visiems trims atsak , ne. Man j prašym (kovo 30 d.) nusiunt „Glavnoje Upravlenije po dielam pie ati“. Ir po šiai dienai jis tenai tebetupi. Man nepasak , ne, bet ir nepasak , taip.

1899 m. balandžio 28 d. v l pasisk sdamas rašo:

15 kovo Ministras Vidaus Dalyk sugr žino Ramigalie iams j pernykšt prašym ir pasak : knygt lotyniškomis litaromis neduosi s; kad nori, gudiškoms teim .

Ruden t pa i met (6 lapkri io) v l rašydamas grau-
doja:

Visi prašymai, visi maldavimai, visi prižadai per niek liko. Spaudos kaip nebuvo, taip ir ligšiol n ra, ir Dievas žino, ar sulauksim kada. Dabar nutilo visos bylos, lygu niekados ir nebuvo...

Šalia to priduria pastab :

Gird jau, kalba žmon s, b k pr s lietuviai tveri nauj laikrašt mokytiems vyrams. Bet kas iš to, kad mums nebus leista skaityti.

M nesiu praslinkus, v l skundžiasi:

Mano išmanymu, Lietuvai spaudos reikia, ne kito ko. Be spaudos mes esame lyg be galvos. Tegu amerikie iai šita daikt iškaulyt mums, tai jie b t garb s verti.

Kiekvienas gandas apie spaudos leidim pripildydavo Gerut džiaugsmu. 1900 m. rugpi io 24 d. pav. jis rašo:

Nepaž stamas petrapilietis S... rašo man šiandien: Šv. sinodas ir Didžioji Cenz ra leido man lietuvišk spaud lotyniškomis raid mis. Sakosi jis buv s kanceliarijoje „Glavnoje Upravlenija“ ir pats savomis akimis mat s t rezolucij . Jei gromata S...os n ra mistifikacija, tada ia b t linksma naujiena. Aš manau p. S. neturi jokio reikalo meluoti. Gale gromatos d koja man begalo už r pes ius ir kvie ia, tegul aš j aplank s Peterburge.

Ar ia b ta tiesos, ar gal p. S. buvo ty ia paleid s t žini , kad tik Gerutis su savo „žad tuv mis“ Patrapilin greiau atvykt , sunku šiandien k nors tikra pasakyti. Tiek tik težinoma, jog Gerutis, kurs tik liepiamas tevažiuodavo, Petrapilin nenuvažiavo, ir pati žinia apie spaudos leidim pasirod buvusi netikra. Po keli m nesi ministerija praneš apie tai Geru iui oficialiu raštu. 1901 m. vasario 25 d. Gerutis apie t pranešim štai k rašo:

Visu pirma parašyta ant lakšto, kertel s „paslaptu“ (Kod l? Ar vageyst ?). Pristovas bijojo duoti išraš , kad neb t jam bloga. Antra, n ra

pamin ta atsakyme, jog tai „otklonit“ visiems ir visk . Jis palie ia st-
iai mane vien . Kiti, man rodos, gali kaip praš prašyti. Aš ketinu
pam ginti dar vienur...

Ir kaip matyti pam gino, 1902 m. vasario 11 d. praneša:

M s spauda atsid r Švietimo ministerio kanceliarijoje. Vienas
gali nas, mano primalon tas, buvo nukak s ty iomis Petrapilin, bet
gr žo nieko nepeš s. Pradžugino mane tik tuo, jog es jam sak Mini-
sterijoje: „lietuviai telauki kantriai ir sulauksi “. Duok, Dieve!

Po vis nepavykusi bandym ir apsvylim Geru iui
nieko nebeliko, kaip tik paklausyti šio ministerijos patarimo
ir „kantriai laukti“. Nuo 1902 m. jis tai ir dar . Pasklydus
vienam kitam gandui, spaud jau esant leist , jis ir tik jo,
nes karštai to nor jo, bet draug ir netik jo, bijodamas, ar
tai nebus naujas tik melas.

Gal gale, 1904 m. balandžio 24 d. caras Mikalojus II tam
tikru ukazu, kaip žinome, pagr žino lietuviams spaud . Su-
žinoj s apie tai, Gerutis savo laiške iš 27 balandžio t pa i
met tiek tik teparaš :

Širdis ko neplyšo man iš džiaugsmo, kad išgirdau leist spaud .
A i K. B gai, jis pirmasis praneš apie tai.

Tuo b du dalykas, d l kurio Gerutis ministerij klabino,
d l kurio buvo pasiryž s net stambesn sum paaukoti, kurio
taip karštai geidavo, vyko, nors asmeniškias Geru io pra-
šymas ir tapo atmetas. Bet tai n kiek nemažina Geru io
nuopeln . D l spaudos raš daug kas: raš vysk. Paliulionis,
raš gr. A. Tiškevi ius, raš Jaunius, raš Sviatopolk-Mirskis,
Liubimovas ir k. k. Kiekvienas iš t rašt skyrium, be abe-
jo, b t pasilik s be pas kos. Bet visi jie sud ti kr von pa-
rod rus biurokratijai, kad tai yra klausimas, kurio nega-
lima pakišti postal n, kad jis reikia b tinai išspr sti. Tuo ben-
dru daugyb s žmoni „šturmu“ biurokratija tapo nuveikta.
Ji pamat turinti b tinai leisti lietuviams spaud — ir leido.
Tai buvo didelis lietuvi laim jimas. Kas daugiausia prisi-
d jo prie to laim jimo, šiandien sunku pasakyti. Grei iau-
sia bus ia laim jimas bendras vis , kurie šiaip ar taip d l
spaudos laisv s kovoj. Tarp t kovotoj , mat m, žymi
viet užima ir Gerutis. Už tai jo vardas ir bus amžinai mi-
nimas m s spaudos istorijoje.

II.

Darydamas, kas buvo galima, dėl spaudos atgavimo Gerutis ir be spaudos nesėdėjo rankas sudėjęs. Jis žinojo, kad yra spauda Prūsijoje, Amerikoje, kad ten leidžiami laikraščiai, spausdinamos knygos. Jis suprato, kad su spausdinimu lietuvišką veikalą būtų galima išleisti, kad tik būtų kas rašė. Tuotarpu rašytojai anais laikais kaip tik ir buvo neperdaugiausia. Tai matydamas, Gerutis, kad ir apysenis, pasiryžo pats stoti rašytoju eilėn. Pabandęs pabrėžti vien kitą dalyką, išvydo, kad rašyti lietuviškai toli gražu nelengva. Nėra klasiškų pavyzdžių, trūksta dažnai žodžių. Kas gi buvo daryti? Gerutis renkasi tinkamiausi keli: jis stengiasi mokslo kalbą geriau pažinti. Tam tikslui 1898 m. jis ir rašė „žodyną lietuviškai lenkiškai“ (apie 1000 žodžių), o pats savimi nepasitikėdamas, prašo draugo „netikusius žodžius pabrėžti, neteisingas išraiškas teisingomis užvaduoti, blogas geresnėmis pakeisti“.

Koks buvo to žodyno tolesnis likimas, nežinome. Greičiausia jis bus žuvęs.

Laiškas apie žodyną rašytas buvo 1898 metais spalio 19 d. Tame pačiame laiške praneša Gerutis ir apie kitą savo literatūrišką sumanymą šiais žodžiais:

Baudžiuosi parašyti pasak „Du Broliai“... talpa būtų: senis Kaupas grynas lietuvis leista vyresniam Jonui žmonėms tealgaun. Jonas patektų pakariai klebonijon, dvareliuosna bajorijos ir būtų tina sumaitot lietuvišką savo kalbą. Sugrįžus Jonui namo, senis Kaupas negalėtų klausyti pagadintos sėnos kalbos ir broliis Jono Kazys (buvęs gimnazijoje ir mokėjęs svetimą kalbą) nuolatoms taisyti, kaip tie svetimi vardai išsireiškia mums, k. š. vesel — vestuvės, macnus — tvirtas, padabnas — panašus, paveidus, kieravoti — taikinti ir t.t....

Draugui sumanymą pagyrus, autorius pradėjo rašyti, bet iš „Dviejų Brolių“ galėjęs išleisti apysakaitę: „Jonukas Karoklynas eina Lietuvos pažinti“, išleista 1903 m. kun. Miluko Shenandoah Pa. Autorius pasirašė Prieteliu, bet kad šis slapyvardis pridera ne kam kitam, tik Gerui, tai savaime aišku iš šių faktų:

1) Apysakait s kalba ir stilius grynai gerutiški.

2) Jonuko t vo, senio Karklyno knygy n ly pamin ta „So-
džioni teologija“ ir „Rymo-Katalik Bažny ios apeigos“, t.y.
du Geru io veikalu, kuriuodu jis tuomet tur jo jau paraš s,
bet dar neišspausdin s.

3) Pats apysakait s turinys labai panašus aukš iau iš-
d t j Geru io pasak apie „Du Broliu“. Nes kaip ten, taip
ir ia Jonukas, turtingo kininko s nus, n kieno never ia-
mas, tik Lietuvos gyvenim pažinti nor damas, eina liuosa
valia tarnauti vienais metais sulenk jusi bajor akalicon,
kitais doro lenko pono dvaran, tre iais — sulenk jusion kle-
bonijon. Šitas siužetas duoda autoriui progos satiriškai nu-
piešti m s smulki j bajorij ir senos kartos kunigij , o
taipgi parašyti, k gera gal t padaryti lietuviams doras
dvarininkas, kad ir tikras lenkas.

Vietomis autoriaus satira perdaug nukrypsta šaržo linkon,
taip kad šiai apysakaitei nevienas dalykas galima prikišti
dail s atžvilgiu. Bet d liai savo gyvumo ir kalbos originalu-
mo, ji, kaipo primenanti geriausius Valan iaus pasakojimus,
dar ir šiandien mielai galima skaityti.

Pabaig s „Jonuk Karklyn“, Gerutis 1899 m. ver ia plat
Lunkevi iaus veikal „Apeigos Rymo-Katalik Bažny ios“.
Po „Apeig“ buvo suman s dar kart originaliu b du už-
krupti rus cenz r , nes 1900 m. 4 rugs jo šiaip raš savo
draugui.

Prad jau pasakas Krylovo. Siun iu Tamstai dvi pasaki d l perži -
ros, ar bus geros... Išvert s ketinu leisti Didžiojon Cenz ron, benepa-
sigail s nors savo Krylovo. Nebus nieko, teneb k! Argi tiek saul s, kiek
pro lang .

Deja, diplomatiškas Geru io sumanymas nu jo niekais.
Cenz ra nepagail jo n savo Krylovo. Jo pasakos Geru io
verstos iš jo 1902 m., tik ne Rus , bet Pr s Lietuvoj,
Tilž j.

Ties pasakius, apysakos ir pasakos buvo Geru iui vien
poilsio darbas. Savo pirmiausia pareiga jis laik — gaminti
žmon ms dvasiško turinio knyg , parašyt netik dailia, bet
ir suprantama lietuvi kalba. Tas dalykas jam labiausiai
r p jo. D liai to jis ir troško, kad ir kiti kunigai užsiimt

populiaria dvasiška literatūra taip karštai, kaip jis tai dar. Tuo atžvilgiu nabašnikas kartais pasirodydavo net vienašališkas ir nevisai teisingas. Taip pav. gavo 1904 metais dvejį jauną lietuvių kunigų daktariškas disertacijas, negalėjo susilaikyti neparagui, rašydamas draugui šiais žodžiais.

Aš nusiminiau be galo perskaitęs jiedvi. Dieve tu mano! kaip ta garbės silpnybė aplenkia viską ir Tvyne reikalus net; kad tuodu vyrų būtų pavedusiu tą laiką Lietuvai, kur pravertė berašydamu kanakokius traktatus, kas būtų buvęs dvasiško pelno žmonėms! Teologija yra ir be to pilni knygynai ir bado su jomis nėra niekas, o mes rašliava varguolaukia nesulaukusi gabi darbininkai. Berods, rašė šis ir anas, bet kas iš to, kad rašo neišaugalos, o milžinai rašo svetimiesiems.

Turdamas tai omenyje, Gerutis pasirinktoje savo srityje dirbo išsijuošęs. Taip 1901 m. lapkričio 13 d., sukritikavo vieną atsiųstą jam dvasiško turinio rankraštą, praneša:

Kal dose baigsiu man ją. Praminiu vardu „Sodžioni teologija“. Taipogi užraukiau Visuose Šventuose „Šiapus ir anapus grabo“.

1902 m. birželio 12 d. rašo:

Baigiu versti „Išvakares“. Prašau papiršti vėl k nors. Dykas nemestu tupiti.

1902 m. gruodžio 27 d. praneša:

Dabar rašau 52 pamokslus be kunigo. Tuos pavesiu tiems, kurie lieka šventadienyje namie.

Šis darbas pas jį, matyt, ne slinkte slinko, bet būtų gėbigo, nes rugsėjo 16 d. sekanči 1903 m. rašo:

Pamokslus pabaigiau, prirašė 107 arkušus.

Parašė aukščiau paminėtas storas dvasiškas knygas, Gerutis klausia draugo:

Bene užteks dvasiškos talpos. Rasi nevodyt išvertus jeibkok svietiški (šiaipjau) dalykai.

Draugui pritarus, grįžta prie beletristikos, tik neverstos, bet originalios, nes 1903 m. rugsėjo 16 d. pranešdamas apie „Pamokslus“, užbaigim priduria:

Imsiu netrukus rašyti originalią brošūrą „Susiskaldimai ir pašvaitoriai“. Ketinu nurodyti dvi lietuvių nelaimi: žemės skaldymų tarp brolių ir pašvait žmonių.

Tas darbas netrukus irgi buvo pabaigtas, nes 17 vasario 1904 m. rašo: „Susiskaldymai ir pašvaitorius“ jau esu pabaigęs.

Spaudos dar nesant, rankraštis nukeliavo Amerikon ir ten kun. Miluko buvo išspausstas, bet negreitai, nes vos tik 1908 m.

Pabaig s „Susiskald lius“, klaus , kas dar reik t parašyti. Jo mat laikytasi principo: rašyti ne tai, kas ant seil s užaina, bet tai, kas šioj valandoj lietuviams labiausiai yr reikalinga.

Draugas patar parašyti apysak apie kunig gimines. Tema buvo interesinga, tik gana opi. Taigi prieš prad siant rašyti Gerutis išd st draugui savo abejojimus šiais žodžiais:

Pabaig s „Susiskald lius ir pašvaitorius“ gal iau dar. pam ginti. Bet ia atsirado kli tis. Nekunigai sako: teparaš s aš šit veikal po paveikslu komedijos. B siant tai nemaža pašalpa lietuviškam repertuariui, kurs ištikr j n ra tuo tarpu gausus. Kunigai gi peikia ir turiuoja, b k toks darbas pažeminsi s dvasišk pašaukim , suteiksi s inteligentams patogumo pasijuokti iš kunigijos, o žmoni visai nepamokysi s. Žinoma, pridera nuo to, kaip bus parašyta ir iš kokios ker t s autorius ži r s kunig giminai ius; o ži r ti galima iš dviej šali : iš grynai dvasiškos ir iš grynai material s. Šiedvi kone visuomet maišos. Tai viena. Kita aš neesu joks dramaturgas ir aimanuoju, ar man pavyks juokus rašyti ir giminai i silpnybes sugauti. Vis apsvarst s prašau Tamstos patarimo.

Draugui patarus laikytis apysak formos, Gerutis paklaus ir 1904 m. birželio 18 d. jau praneš es s paraš s „Kunigo gimin “. Ji išleista tapo to paties kun. A. Miluko Amerikoj 1906 m. Yra tai viena iš geriausiai pavykusi Geru io apysak . Jis ia yra daug tiesos pasak s ir kunigams, per daug gimin mis apsikrovusiems, ir j gimin ms, ži rintiemis kunig , kaip melžiam karv .

Pabaig s „Kunigo gimin “, buvo užsiman s versti lietuvi kalbon Reymonto „Chlopus“. Laiške rašytame 1904 m. geguž s 21 d. š savo sumanym taip motyvuoja:

Be neb t naudinga išvertus tuos „Chlopus“. Žinoma, reikt kaitk permainyti ir pritaikinti prie lietuvi psichologijos. Bet man regis toki viet atsirast nedaug, nes „Chlopai“ yra visur vienodi.

To d l praš nupirkti t veikal ir iškaulyti iš autoriaus leidim sulietuvinti jo darb .

Draugui nurodžius, kad tokio veikalo „lietuvinimas“ kažin, ar bus galimas ir autori vargiai leisiant tai daryti, Gerutis nuo to sumanymo atsisak .

Kadangi spaudos susilaukus iškilo maldaknygi reformos klausimas, tai Gerutis, suprasdamas gyv pataisyt maldaknygi reikal, pasiryžo kiek gal damas prie to darbo prisiditi. Taigi 1904 m. spalio 2 d. siunė savo draugui šitokį prašymą :

Prašau maloniai, atsiųsk man savo „Valandas“, kurias pataisei ir kurios, girdėjau, yra jau atspaustos. Jos yra man labai reikalingos patalpinimui „Aukso Altoriuje“, kur aš dabar taisau. Noriu išlaikyti vienodumą .

Būdamas pats jau senis, Gerutis tuo savo „Aukso Altori“ rengė panašius savo apyžlibiams seniems, todėl ir nutarė maldaknyg išleisti stambiomis raidėmis, kad lengviau būtų paskaitoma. Tuo tikslu buvo pradėtos taisybas su p. Smilga Petrapily, bet šiam tokie dideli raidžiai, kokių autorius norėjo, neturint, kreipėsi Zavadzka ir tas galėjęs Geruties pataisyt maldaknyg išleido, davęs jai vardą : „Aušros Žvaigždė arba maldaknygelė skiriama seniems žmonėms“ Vilniuje 1904 m.“ 1913 metais tos maldaknygės išėjo ketvirta pataisytoji laida.

Šalia maldaknygės 1904 metais baigiantis ištis Gerutis savo Amerikoje išleistasias „Bažnyčios Apeigas“ ir pabaigė „Pamokslai be kunigo“, kuriuos iš pradžių buvo pavadinęs „Sodžioni skelbtuv“, nes savo laiške 1905 m. 15 vasario rašė:

Pabaigiau „Sodžioni skelbtuv“. Padariau 101 arkužę, kur man dabar įdėti.

Iš pradžių buvo norėjęs, kad šis veikalas išeitų prie kurio nors laikraščio priedu, paskui buvo manęs dovanoti į Peterburgo labdarinąjį Draugiją su teise tepasilaukti jį sau visą pelną iš to leidimo. Bet tokio laikraščio neatsiradus, o Peterburgo Draugijai nepanorėjus savo lėšomis leisti tokį didelį veikalą, rankraštis nukeliavo Amerikon ir ten 1906 m. kun. Miluko tapo išspausdintas.

Pabaigęs „Pamokslus be kunigo“, imasi tuojuo kitą darbą. Taip, laiške 1905 m. rugsėjo 9 d. praneša:

Baigiu vertęs Weiss'o „Moterys ir jos šeimyn“, o spalio 28 d. tapo įmetęs rašyti:

„Moterys ir šeimyn“ pabaigiau. Taipogi baigiu „Nekaltybę, žinint iš filozofijos kertus“.

Tame pa iame laiške džiaugiasi atsiradusiais naujais laikrašiais rašydamas:

Tai pridygo lietuvišk laikraš i , kaip gryb . Nor iau ir aš si-piršti už korespondent .

Žinoma, tai buvo vien juokui pasakyta. Korespondentu jis netapo, liko tuo, kuo buvo — rimt veikal rašytoju, ypa dvasiško turimo. Suteikti lietuviams sodie iams dau-giau dvasiškos šviesos — tai pirmiausias buvo jo r pestis. D - liai to 1905 m. 28 rugs jo jis rašo:

Gal iau išversti dar k nors — kad ir iš pranc z kalbos — jeigu Tamsta papirštumei, by tik tikt žmon ms. Apšvietuoliai apsieis be mano vertim .

Sodie i dvasišk reikal ži r damas, jis tame pat laiške šitaip dar graudoja:

Lietuviški laikra iai dygsta vienas po kito, o dvasiškasis tebeauga motinos š ioje. Kuomet jis užgims? Žmon s laukia išsižioj .

Netrukus Geru io geismai išsipild . Atsirado ir dvasišk laikraš i . Kaune prad jo eiti „Ned ldienio Skaitymas“, Sei-nuose „Šaltinis“. Taigi Gerutis nusiramin s — varo toliau savo darb . Paraš s daug knyg , paskirt dvasios reikalams patenkinti, suman ir k no reikal neaplenkti. To d l 1906 m. sausio 10 d. praneša:

Pateko man domus vokiškas veikalas: Die neue Heilmetho-de: Lehrbuch der naturgemässen Lebensweise und der Gesundheitspflege. Arzneilose Heil weise von M. Platen.

Ta knyga šneka apie žmogaus sveikat ir nurodo, kad es galima b ti sveikam be joki vaist . Reikia tik protingai naudotis vandenimis, oru, saul s šviesa ir gyventi sulig gamtos d sni . Aš ketinu j versti m s kalbon. Ar b t gerai?

Draugui pritarus, per 14 m nesi dirbo atsid j s, taip kad pradžioje 1906 m. vertimas šio storoko veikalo buvo pabaigtas. J išleido kaunišk Šv. Kazimiero Draugija 1907 m. vardu „Sveikata“.

domi šio veikalo prakalba, susidedanti iš penki eilu i . Štai ji:

Skaityk šit knyg atsid j s. Jei gyvensi taip, kaip ia kad yra pa-rašyta, tuomet nereik s tau nei daktaro, nei aptiekos. Pats b si svei-kas ir kitam gal si patarti, koku b du išvengti ligos. Sveikata yra ne-juokai! Tai visas žmogaus turtas.

Iš šit žodži matyt, kad vert jas laik š veikal labai svarbiu. Gal d l to jis liep prid ti prie jo ir savo fotografij , ko prie kit rašt nedarydavo.

Vienas tos knygos recenzentas d-ras Avižonis prikaišiojo kadaisia, kai-kuriuos dalykus esant joj nemoksliskai ir netikrai išd tus. Kritikui, kaipo alopatui, matyt, nepatiko išd -styta šiame veikale nauja nat ral gydymo metod , vadina- moji n a t u r o p a t i j a, stengiantisi kiek galima apsieiti gydyme be vaist . Kad toki metod alopatams atrod tartina, tai pigu suprasti, d l to jie j ir steng s, kaip manydami, kritikuoti. Bet neži rint to, naturopatija šiandien Vokietijoj, Amerikoj ir kitur ima spar iai pl totis, stumdama lauk sen perdaug savimi pasitikin i alopatij . Neseniai apsilankiusis¹⁾ Kaune Amerikos lietuvi atstovas d-ras Julijus Bielskis pasirod es s irgi sitikin s naturopatas. Taigi ir Geru iui pri- dera ne papeikimas, bet garb už tai, kad jis pirmutinis savo „Sveikatoj“ paskelb m s literat roj t nauj ir tai dar lig tol nežinom naturopatijos metod .

Šalia „Sveikatos“ 1906 m. išvert Gerutis iš vokie i kal- bos kun. Hansjakob'o veikal l „Tv rimo dienos“, dav s jam vard „Pasaulio k rimas“. Š vertim išleido Kaunišk Šv. Kazimiero Draugija 1907 metais.

Beskaitydamas „Draugij“, 1907 m. rado ten gan palan- ki recenzij Naudet'o veikal lio „Pourquoi je suis catho- lique“? Gav s netrukus iš redakcijos ir pat veikal l, išvert j lietuvi kalbon. Tai buvo pirmutinis rašinys, kur Gerutis pagamino ne sodie iams, bet m s inteligentams, pateisin- damas š darb tuo, kad „m s inteligentai irgi yra kalti tos klaidos, apie kuri kalbama knygut je“. Toji klaida — tai g d j imasis vadintis ir b ti kataliku; Šits vertimas išspausas 1907—1908 m. „Draugijoj“ (15 ir 16 n-riuose).

Be to tais pat (1907—1908) metais išvert Gerutis iš vo- kie i kalbos Wetzeli'o knygel apie Šven . Sakrament , pa- vadin s j „Meil s paminklas“ ir savotiškai perdirbo trump Flamariono astronomij , dav s jai vard „Sodie i dangus“. Abi tiedvi knyguti išleido Kaunišk Šv. Kazimiero Draugija —

pirmutin 1908 m., antr 1909. Pastaroji tur jo nemaž pa-
sisekim . Net ir antikatalikiškoji kritika j pagyr .

Pabaig s tuos mažesniusius veikal lius, Gerutis suman
sulietuvinti garsaus Brehmo raštus apie žv rius ir paukš ius.
Tam dalykui paaukojo jis nemažiau dvej met (1909—1910).
Išvert s pasi l juos Šv. Kazimiero Draugijai; šiai pabijojus
dideli išlaid ir atsisakius, paved juos Seiniškei „Šaltinio“
Bendrovei, kuri ir išleido juos vardu „Zoologija, skiriama
sodie iams“. Pirmas šios Zoologijos tomas iš jo Seinuose
1912 metais, antras 13-ais.

Apsidirb s su Brehmo gyvuliais ir paukš iais, v l gr žta
Gerutis prie dvasiškos literat ros. 1911 m. iš pranc z kal-
bos ver ia Guiberto veikal l „La formation de la volonté“,
duodamas jam vard „Valios nusistatymas“. Šis vertimas,
kaipo skiriamas inteligentams, d tas tapo 1911 met „Drau-
gijon“ (50 ir 51 numeriuosna).

Be to tam pa iam laike perdirbo iš Duplessy gan plat
apologetiško turinio veikal , pavadin s j „Nuomon s Gar-
benio, jo giminai i ir prieteli “. Šio veikalo susidar du
storoku tomu, kuriuodu ir išleido Šv. Kazimiero Draugija
Kaune 1912 m.

Baigiantis 1912 metams, sukak s 70 m. amžiaus, praneš
beveri s iš pranc z kalbos asketišk knygel „Mirties aki-
vaizdoje“ ir tuo nor s užbaigti savo literat rišk darbavim si.
Vertimas pavyko išversti lig galui ir veikalas tapo Šv. Kazi-
miero Draugijos išleistas Kaune 1913 metais.

Nuo šio laiko, matyt, nujausdamas, kad jo gyvenimo die-
n nedaug beliko, nutar jokio didesnio darbo nebeimtis,
bijodamas, kad nelikt nebaigtas. Ta iau, kaipo tikras dar-
bininkas, nenor jo likti visai be darbo. Tatai, buvo suman s
rašinti „Vil iai“ trumpus feljetonus temomis iš Bažny ios
istorijos. Kiekvienam tos istorijos žymesniam nusidavimui
tur jo b ti paskirtas atskiras feljetonas. Tam tikslui praš
Šv. Kazimiero Draugijos partraukti pla i Rohrbacher'o Ba-
žny ios istorij pranc z kalba. Knyga buvo partraukta, bet
sunkiems karo metams už jus, darbštus senelis savo priža-
d jim ištes ti jau nebegal jo.

1914 metais priešpat kar Gerutis tam tikru oficialiu raštu visus savo veikalus tiek Amerikoj, tiek Europoj išleistas paved nuosavyb n Kauniškei Šv. Kazimiero Draugijai, lyg nor damas parodyti, kad jis neveltui yra jos garb s narys.

Pagalios, lapkri io 1915 met susirg s, padar testament ir pri m s Šv. Sakramentus, ramiiai baig savo darbšt , gyvenim . Jo k nas palaidotas Uli n kapuose (Ramygalos par.) tarp t pa i sodie i , kuriems gyvas b damas žodžiu ir plunksna tiek darbavosi.

III.

Pažin Gerut — rašytoj , paži r kim dabar, koks jis buvo žmogus ir kunigas. Tam tikslui, iš Geru io jaunystos joki žini nelikus, padarykim bent trump peržvalg jo gyvenimo pastaraisiais 17 met .

Pirmi -pirmiausia pažym tinas ia vienas puikiai Gerut charakterizuoju s faktas. 1897 metais tik-k pašv stas pavyskupis G. Cirtautas, pavaduodamas vyskup Paliulion , lank Panev žio dekanato bažny ias. Pamaldoms pasibaigus, senu papro iu buvo keliami vyskupiški piet s, kuriuose šalia kunigijos paprastai dalyvaudavo ir vietos ponija. Suprantamas dalykas, jog visos kalbos per pietus buvo lenkiškos. Tokia tuomet buvo visuotin mada. Gerutis pirmutinis suman t mad sulaužyti. Tam tikslui Panev žio klebonijoj prabildamas vyskup , apsak lietuviškai eil mis miesto išvaizd , naujosios bažny ios gražum ir j pasta iusio klebono kun. Chodoravi iaus nuopelnus. Šis Geru io dr sus žygis padar nemaž triukšmo. Senieji kunigai ir ponija rauk si, vadino lietuvišk jo prakalb „netaktu“, jaunieji džiaug s ir sak už tai Geru iui a i ¹⁾. Ta eiliuotoji prakalba, rodos, buvo

1) Antr dien Ramygaloje taip-pat per iškilmingus pietus v l prašneko Gerutis lietuviškai rimtais žodžiais, gaillestaudamas, ko d l lietuviška kalba pa i lietuvi tarpe ir taip iškilmingoje valandoje, kaip vyskupo apsilankymas, negaunanti sau pirmos vietos, ko d l ta kalba vien kaimuose teken iama, o dvaruosna neleidžiama, ko d l?.. ia vyskupas sudraud kalb toj , kam s j s nesusipratim bei separatizm tarp klebonijos, dvaro ir sodžiaus. Senelis nutilo, toliau nebekalb jo, bet savo širdy pasiliko prie savo sitikinim , kaip tai matyt iš tolesnio jo gyvenimo ir veikimo.

pirmutinis Geruio literatiškas darbas. Eilės, kiek atsime-
nu, buvo nekokios, bet kalba daili. Suprat s poetiško talento
netur s, Gerutis eili daugiau neberaš , j vietoj m si pa-
prastosios prozos.

Kaip jau aukščiau mat me, literatiškai darbuotis ištikr j
jis tepradeda 1898 metais, t. y. tur damas 56 metus. Daug
kas iš šiaip jau žmonė ir net iš pa i kunig , susilauk to
amžiaus, paprastai jau ias apsilyp , nuvarg , jie jau nebesva-
joja apie jokus didesnius darbus, ieško tik ramios vietel s,
kurioje liuosi nuo sunkesnio užsi mimo gal t ramiai baigti
savo gyvenim . Gerutis nebuvo toks. Jis, kuriam sunkios apl-
inkyb s neleido darbuotis plunksna jaunyst je, pašven ia
literat rai vis savo senatv , nepraleisdamas per ištisus 17
met beveik n vienos dienos ko nors neparaš s.

Šitas senelio darbštumas yra juo labiau pagarbos vertas
nes kaip tik senatv je jam teko patirti visoki nemalonum
ir pažeminim .

Geruio nelaim s prasid jo, galima sakyti, nuo anos auk-
ščiau min tos pirmutin s lietuviškos prakalbos. Senesni j
kunig tarpe imta nuo to laiko kalb ti, kad Gerutis jau per-
sen s, suvaik j s, nebetink s klebonu beb ti, kad jis reikia
kitur iškelti. Ypa vienam Geruio kaimynui lenkui tai pa-
r po. Mat, jis žinojo, kad Vadokliuose prie bažny ios yra
nemaž žem s, kad parapija ten neperdidele, rami, darbo ne-
daug, to d l ir nor jo pats ten patekti. Bet tam tikslui rei-
k jo Gerutis išgriaužti. Taigi žodžiu ir raštu m vyskup
šturmuoti, kad Geruio Vadokliuose nelaikyt , kad ten duo-
t kunig jaunesn , darbštesn , uolesn ...

Šio savo tikslo skundikas nepasiek , nes Vadokli klebo-
nijos negavo, bet jo skundas vis d l to neliko be pas kos. Vysku-
pas, gird damas vien kit kart nepergerai atsiliepiant apie
Gerut , kaipo klebon , paliep jam gal gale atvykti Kaunan
pasiteisinti. Tai buvo padaryta 1902 metams prasid jus. Kai-
po apsunk s ir nevisai sveikas žmogus, Gerutis važin tis di-
deliai nem go. To d l vasario 11 d. paraš vyskupo sekre-
toriui laiškel , kuriam tarp kitko randame šitok prašym :

Prašyčiau parašyti, ar negalčiau aš prasti mano apsilankym
pas Jo Mylist lig geguž s. Šaltyje sunku yra man toli važinti, d l to,

kad saug la kamuoja mane. Aš neesu padar s jokio kriminolo ir dve-
jetas m nesi , rasi, nepakenkt interesui. Jei Jo Mylista panor s barti
ar bausti, ras mane, kaip dabar, taip ir pavasar ...

Šis laiškas pasirod vyskupui patvirtin s kitus praneši-
mus apie Geru io nesveikat ir negal jim eiti klebono pa-
reig , to d l ir nutar neberekalauti Geru io Kaunan, bet
patarti, teatsistatydin s pats nuo klebonavimo ir tepraš s
Duset altarijos. Sekretorius buvo paband s užtarti ir praš
vyskupo duoti Geru iui kit klebonij , kad ir mažesn , bet
vyskupas griežtai atsak : tevažiuojie Dusetosna, ten tur si s
daug laiko ir gal si s sau rašyti.

Sužinoj s apie tai iš vyskupo sekretoriaus, Gerutis 1902 m.
kovo 8 d. rašo:

Prašau Tamstos nebedaryti jokios protekcijos. Testojas Jo Mylistos
šventa valia. Jeigu aš esmi nebetik s vyskupo akyse Vadokliuose, e o
i pso negaliu b ti tik s ir kitur. Tinku b tinai priimti Duset altarij
ir nebenoriu nieko kito. Ta viena tik užgauna skaudžiai mane, kad pri-
vatiška skunda gavo virš , o man nebuvo leista nusiteisinti. Bet k
padaryti! Juk be Dievo valios niekas neatsitinka. Šiandien parašiau pa-
liept prašym ir padaviau Raguvos žing n je. Lauksiu iš Tamstos ži-
nios ir pagal jos pasielsiu.

Tai paraš s, prad jo tuoj išpardavin ti savo kio daiktus
ir rengtis kelion n Dusetas.

Tuo tarpu oficialis paskyrimas jo, kaip paprastai, ne-
greitai. Geru iui pasirod perilga laukti, to d l kovo 31 d. t
pa i 1902 m. jis v l rašo vyskupo sekretoriui:

K d l mano dimisijos aš neabejoju j gausi s. Juk gi gird jau ne
iš kieno kito, tik iš paties Jo Mylistos burnos, mane nebegalint valdyti
parapijos. Ko bereikia daugiau? Aš pasir m s ant švento Jo žodžio,
visk išpardaviau, visok skaitli su interesantais užbaigiau ir tupiu
Vadokliuose, lyg tas kiškis rugienose. Vis ta pati, ar yra sutarta ligšiol
ar n ra, aš prašiau 8 kovo atleisti mane, prašysiu 8 balandžio, 8 bir-
želio ir t. t.; prašysiu patol, pakol išprašysiu. Nenoriu gi aš nieko
keisto, noriu tik to, k man Jo Mylista priketino, noriu Duset al-
tarijos.

Savaitei praslinkus, 1902 m. geguž s 5 d. siun ia vyskupo
sekretoriui kit laišk :

Prašau duot man dispozicija kuo grei iausiai. Aš gav s j neišb g-
siau tuojau, bet gal siu ramiai pardavin ti likusius daiktus ir ruoštis
išpalengvo kelion n. Dabar esu nei pakartas, nei nuleistas.

Po tuo laišku pasiraš „Vadokli ex-klebonas arba iš-klebonis“.

Tasai Geru io noras gauti kuogrei iausiai dispozicij ir apleisti Vadoklius vyskupui pasirod tartinas. Sužinoj s apie tai, Gerutis po keli dien 1902 m. geguž s 12 d. v l rašo vyskupo sekretoriui:

Matau iš viso Jo Mylist laikant mane netikusiū ne vien dvasiškuose, bet ir žemiškuose dalykuose. B k tai aš nor s išb gti iš Vadokli , palik s užpakalyje akmenis ir vanden . „Après nous le deluge“. Ne. Nedariau taip ir nedarysiu. Anaip tol, palieku visk graži gražiausia. k yra sutvarkyta, duok Dieve, kad b t visur taip. Daržai yra pasodinti ir dirvos jau pas tos, pievos iškuoptos, malkos suskaldytos; triobos vienos naujos, kitos geltonos, stogai geri, bažnyt l skaisti. Kam aš b iau ia reikalingas, ištikr j nenumanau! Kaip klebonas, esu nutartas netik s ir to d l mano tolesn b sena nepridurs parapijai jokios naudos. Sunku yra beboti vyskupyst je vyskupo neken iamam. Rasi kuomet pasirodys mane nebuvus tokiu, kokiū pastat mane skund jas. Tuo tarpu reikia gerti taur lig dugno, visgi tai n ra be Dievo valios.

Gal gale geguž s pabaigoje ar birželio pradžioje susilauk dispozicijos ir atvyko Dusetosna. Apži r j s sau paskirt altarij , 1902 m. birželio 12 d. taip rašo vyskupo sekretoriui :

Duset altarija (9 sieksniai ilgumo, be stogo, palaik), reikalinga remonto apie 600 r. Aš pataisysiu j savo kaštu, bet prašau Tamstos nuoširdžiai sužinoti iš Jo Mylistos, ar aš galiu tik ti pabaigsi s amžioje? Rasi, laikui praslinkus, tapsiu išmestas kitur. Tuo tarp prisiėit man statyti ir lopyti visas Žemai i vyskupijos altarijas. Aš neapsiimu to padaryti, d l to vien, kad palik s Vadokliuose 9000 rub. vairiems fabrikams, nemaž nuskriaudžiau savo „iš in “. Dabar nebeturint šaltinio, reikia ypatingai susi iaupti.

Gav s užtikrinim , kad gal si s Dusetose gyventi kiek tinkamas, sutais altarijos but ir prad jo darbuotis. Darbavos ne tik knygas berašydamas, bet ir bažnytinius patarnavimus atlikdamas. Mielai klausydavo išpažin i , lankydamo ligonius, sakydamo paprašytus pamokslus. Ramus, darbštus senelis žmon ms labai patiko. Ir jis pats buvo patenkintas nauju gyvenimu. Tik laiške iš 1902 m. liepos 10 d. juokais skundžiasi:

Ne visi mane myli, kai-kurie nor jo, kad išvažiuočiau iš Dusetų. Sako: tas altaristas suvalgyt visus gaidelius, neliks nė mums. Dusetose tiek yra vištų, kad priperst užtektinai visiems. Nustatė mane nuo sakyklos. Rasi d l t vištuk, kas ten žino. O aš vis šneku: „boba iš vežimo, arkliui lengviau“. Ar Tamsta žinai, kiek pas mane yra dabar liuoso laiko, tai nėra ir žmogui kaip pasakyti. Aš prisirašysiu lig mirties. leido man lygt lyd vandenin arba išmet, kai igon per tvor ...

Bet retkariais, matyt, senelis krintos d l perankstyvo ir neužpelnyto nust mimo iš klebon altarijon, nes viename iš v lesni laišk (1902 m. spalio 11 d.) duoda juokais savo draugui, jei kada tapsi s vyskupu, šitok patarim :

Kad priseis skersti kunigus altarijoms, prisilaikyk šios mano praktiškos rodos. Neskersk niekuomet jauno, nei apyjaunio, nes tokie yra nemalon s klebonams. Neskersk sveiko, nes tvirtas altaristas yra krislas klebono akyse. Taikyk visuomet, kad paskerstas b t diengalis be dant, su drebania žila galva, žlibas, be koj, ypatingai dabok, kad b t beliežuvis, nes jei jis skardžiau pagiedos ir aiškiau ištars už kitus, tai jau bus b dos. Pati geroji, jei altaristas bus nukeip s, apsi-snargliav s, mažamokslis, su gramatiškomis klaidomis kalboje ir rašyboje. Trumpai pasakius, jei bus gaidži nukapotas, tuomet bus kairi mylimas ir gerbiamas. Kas t privalum neturi, tas nėra geistinas altarijoje. R pinkis kad altarija neb t niekados tušia, nes vakacijose laike tirpsta ir nyksta jos žem. Kaip tai tikos ir su manim, vietoj dviej margi sen senov s, kurias valdydavo mano pranok jai, radau ir gavau nieko.

Kitame laiške 1902 m. spalio 21 d. apie save ir apie altarist pad jį irgi gan ironiškai atsiliepia šiais žodžiais:

Žmon s ir Tamsta laiko mane kažkokiu „šiltu d de“. Kunigas Žongolavius sp ja mano iš in siekiant šešiosdešimt t kstan i net. Aš nepykstu už tai ir nerpinuos išblaškyti toki nuomoni, nes mamona, kad ir vaidentuv je atsiradusi, suteikia jos valdytojui svieto akysė god, kai-kuomet ir garb. O gi kas ia kratos nuo ši dviej? Kiek tenai b t nebuv pas mane rubli, jie netupi užsmaugti eresle; taniai atsiduria gan vienur, gan kitur be Petrapil s augintini. V l gi altarista netur užmiršti es s atskirtas nuo visokio parapijos pelno. Vis tai apsvarsius jis turi elgtis atsargiai. Mišioms nutr kus ar tai per lig ar per senatv, altaristas yra ubag ubagas. Aš neprisisėbiu užtektinai, ko d l šita kunig r sis liko taip vyskupo apleista...? Jokio labdaringo k rimo nėra dvasiškiems seneliams, nebent klebon pas. Gaila, kad vilkai pranyko Lietuvoje, bent b t kas su da karšin ius!..

Neužpelnytas pažeminimas, kaip pigu suprasti, negal jo nekamuoti kok laik Geru io dvasios. Iš ia, beabejo, ir jo jo aukš iau išd tos perdaug pesimistiškos paži ros altarist pad jim . Tiesa, kaipo kunigas, jis pri m š pažemini m , tarsi paties Dievo jam skirt . Bet kaipo žmogus, negal jo susyk su tuo apsiprasti. D l to gi viename iš laišk (1903. XI. 16) savo draugui skundžiasi:

Kaip tai staigi atmaina! Kol buvau klebonu, visi lankydamo mane su džiaugsmu. Dabar ir pakviesti nebelanko.

Taigi kviesdamas kiek v liau (21. XI. 1903) savo draug pas save, rašo lyg pasiteisindamas:

Nors vakacijos dar už giri , mišk , aš manau bene sutiksi Tamsta laikyti jas Dusetose pas altarist . Slaptis yra ne altarijoj, bet šimte ir viename ežere su dvigubai tiek kaln . Dusetos, pasakysiu Tamstai, yra Lietuvos Šveicarija.

Gal tie gamtos gražumai, o grei iau krikš ioniškas atsidavimas Dievo valiai netrukus padar , matyt, savo takos naujam „Duset altaristui“, nes jis kitame laiške apie t pat laik praneša draugui:

Man yra dabar labai gera ir malonu Dusetose. Geis iau ia numirti. Tegu ir prikišau 600 rubli , bet visgi pri miau likim iš Jo Mylistos rank ...

Kad ir sak si nor s ia gyvenim baigti, ta iau nebuvo jam lemta Dusetose numirti. Išbuvs daugiau, kaip ketveriis metus, pasipraš vyskupo leidimo apsigyventi J riškyje Ramygalos parapijoj. Nedidel bažnyt l d l buvimo ia buvo, bet klebonij l reik jo pa iam pasistatyti. Vyskupui leidus, Gerutis 1907 metais apleidžia Dusetas ir sikuria J riškyje. Priežas i šio vietos apmainymo gal jo b ti neviena. Pirmiausia ia buvo arti nuo Vadokli , kame Gerutis keliasdešimts met pragyveno ir kame visi žmon s jam buvo paž stami; antra — ia jis buvo pats vienas, visai nepriklausomas, pats sau „ponas“, o tre ia, gal pati svarbioji, tai Geru io gilus sitikinimas, kad ten, kame žmon s yr pastat bažny i , tur t gyventi ir kunigas. Jis net man , kad b t geriausia, jei Lietuvos bažny ios b t kad ir mažesn s, bet užtai tankesn s, „bent per 5 — 6 verstus viena nuo kitos

ir prie kiekvienos kad gyvent kunigas“. Savo paži ras šiuo dalyku Gerutis yra išd st s Garbenio nuomoni antroj daly 27-me skyriuje. Visas šis skyrius Geru io originaliai parašytas, nes pas Duplessy apie tai n ra n žodelio. Pirmykš io to straipsnio redakcija buvo dar gyvesn ir aiškesn , bet vysk. Cirtautui kai-kurie Geru io rodin jimai pasirod per daug radikal s, to d l jam liepiant šis 27 skyrius teko leid - jams antru atveju spausti bent kiek apkarpytoje ir sušvelnintoje formoje.

Laikydamas išd styt tame skyriuje savo paži r , Gerutis tar si es s Dusetos ne tiek žmon ms reikalingas, J riškyje b si s kur-kas reikalingesnis. Ir ištikr j neapsivyl , nes jam ia apsigyvenus, ir seni ir jauni, tur dami bažny i už versto už dviej , m kas šventadienis rinktis miši , pamoksl klausyti, prad jo skaityti dvasiškas knygeles, labiausia parašyt sias savo naujo klebono. Taigi šiame kitados apleistame užkampyje Geru iui apsigyvenus, atsirado ilgainiui netik tikybiškai, bet ir tautiškai susipratusi žmoni .

Išbuv s J rišky apie aštuonet met , Gerutis d liai t pat priežas i užleido J rišk kam-kitam, ir baigiantis 1914 metams persik l Uli nuosna tos pat Ramygalos par., kame lig tol nebuvo buv kunigo. ia taipgi ištais bažnyt l ir klebonij l ir kiek gal damas tarnavo vietiniams kaimie iams. Tai buvo paskutin jo vieta. ia jis ir mir . Prieš mirsiant susilauk garbus senelis pripažinimo savo nuopeln netik iš visuomen s, bet ir iš dvasiškos vyresnyb s. Naujasai Žemai - i vyskupas Pr. Karevi ius tam tikru ganytojišku raštu dar 1914 m. pak l Gerut garb s kanauninkus. Ši, kad ir v - lokai at jusi, garb , be abejo, buvo nabašninkui maloni, bet iš kitos šalies buvo pridarius jam bent-kiek r pes io. Mat, jis buvo pab g s, benereik si , kanauninku tapus, važiuoti Kaunan ir pasirodyti Katedroj. To gi važin jimo jis ir jaunesis b damas labai bijodavo. Taigi per draug praš vyskupo, kad j paliuosuot nuo Kauno ir leist baigti savo amži kaime. Prašymas buvo išklaustas: senelis, buv s vis amži kaimo kunigu, kaime tarp kaimie i ir mir .

Aukš iau paduotos ištraukos iš Geru io laišk gan aiškiai nupiešia j , kaipo žmog , ir kunig . Jei ia prie Geru-

io charakteristikos liekia kas beprid ti, tai nebent pabr žti jo gilus demokratizmas. D l b gimo, tiesa, jis nuo pon neb go, bet ir j draugyst s n kiek neieškodavo. Kur kas labiau m go jis prastus lietuvius kaimie ius. At jusius pas j su reikalais maloniai išklausydavo, mielai su jais pasikalb davo. Iš ia jis prisirinko daugyb grynai lietuvišk žodži , patarli ir šiaipjau daili išsireiškim . Susidurdamas nuolat su kaimieiais, jis gerai perman j b d , suprato j vargus ir reikalus, juoba, kad ir pats Vadokliuose beklebonaudamas maž kuo tesiskyr nuo savo parapijon . Valg prastus kaimietiškus valgčius, vasaros metu nusimet s kunigišk jup , vienmarškinis nesidrov davo šieno paplauti ar pagr bti. Jis teisingai man darb niekam g dos nedarant. Kaimynai, matydami j neleidžiant pinig brangiems valgymams ir g rimams, laik j šykštuoliu ir paleido gand — j esant piniging . Ta iau jo testamentas parod , kad tas tarimas buvo neteisingas. Tiesa, pinig jis nem t , mok jo taupyti, bet gyviems tautos reikalams jis netik rublio, bet ir t kstan io nesigail davo. D liai to jam mirus, ne kas ir beliko, o ir tie patys liku iai teko taipgi kult riniamis dalykams, nes toki buvo paskutin Geru io valia.

Antra žymi Geru io ypatyb — tai tvarkos m gimias. Kol jis buvo klebonu, laik tvarkoj savo bažny i ir jos trobesius, savo k ir turt . Netek s klebonijos, tais , tvark naujus sau paskirtus butus, tvarkoj laik vis savo gyvenim , o ypa savo raštus. Prad j s kok literat rišk darb , nemesdavo jo kol nepabaigdavo. Ta pati tvarka žymu ir jo kalboj. Rašydamas k , stengdavos išd ti savo mintis aiškiai, trumpai, vengdamas bet kokio painumo bei neaiškumo. D liai to nerasi pas j niekur tuš i , nereikaling žodži . Jam žodis buvo lyg pinigais, veltui niekur jo nem t . D liai to pav. jo veikal prakalbos dažniausiai trumpu iuk s, vos iš keli eilu i tesusidedan ios.

Aiški jo kalb visai atitink s buvo ir jo raštas. Raid s stambios, tiesios, lyg liete nulietos. Perži r j s 50 jo laišk , neradau nei viename jokio sutepimo, jokio braižymo. Viskas ten švaru, dailu, savo vietoj.

Kaip raštuose, taip ir šnekoj nem go Gerutis nereikaling žodži . Esant reikalui-, kalb davo aiškiai, rimtai, bet nedaug, tiek, kiek reikdavo. Nesant apie k kalb ti, bevėlydavo patyl ti arba savo senovin ilgacibuk pypk par kyti. Tai, rodos, buvo jo vienatin silpnyb .

Iš šalies tekdavo išgirsti daug k vadinant Gerut originalu. Jei tvirt b d , laikym si savo nuomoni , mim viso ko proto žvilgsniu, vengim bergždžio sentimentalizmo laikyti originalumu, tai, be abejo, Geru iui, kaipo „sau-žmogui“ to originalumo netr ko.

Taja prasme jis ir gyvas b damas buvo originalas, ir paskutin j savo ligoje tokiu pat originalu pasirod . Nes žinodamas gerai, kad mirštan iam žmogui draug apsilankymas bei užuojauta nek bepagelbsti, jis bevelijo paskutines dienas pasilikti pats vienas su Dievu, n kieno nekliudomas. To d l kaimynam kunigam atvykus jo aplankyti, pusiau juokais, pusiau rimtai tar :

Be reikalo ion važiavote. Išpažint iš viso gyvenimo aš atlikau, testament padariau. Numirti aš ir be j s numirsiu. Taigi jums ia n r kas beveikti. Gr žkit, sveiki, namon savo darbo dirbti.

Šis pasakymas parodo dar kart , kad Gerutis m visk net pa i mirt vien proto žvilgsniu. Ta iau b t didel neteisyb pavadinti j žmogum be jausmo, be širdies, be meil s. Kad jo tur ta meil s jausmo ir nemažo, tai parodo jo raštai. Mat jis, kad kaimie iai per neišminting žem s dalijim si nuskursta, daros nelaimingi; jam j pagailo ir jis rašo „Susiskald lius“. Reg jo jis savo amžiuje nevien kunig nežmoniškai išnaudot savo beso i gimini , tatai sudintas j vargu jis ir kuria savo „Kunigo gimin “. Žinojo jis daugyb jaunimo ištvirkstant, virstant netik liais, jam ir j pagailo ir jis rašo savo „Paklyd lius“, „Garbenio nuomonės“. Galop mat jis vis Lietuv neturint manomos populiarios literat ros, doro pasiskaitymo, jam pagailo savo krašto, savo broli sodie i — ir jis knyga po knygai ver ia, leidžia, spausdina prikišdamas net prie j iš savo kišen s nevien šimtuk . Argi bereikia geresnio rodymo tikrai nepaprastos Geru io širdyje meil s? Žmon s be meil s, gryni

egoistai, temyl vien tik save, kaip gerai žinom, to juk nedaro. Gerutis nepaneš jo juos. Visa jo nenuilstanio darbotumo paslaptis tai ta, kad jis savo brolius lietuvius buvo dideliai pamylėjęs. Už tai jis ir neneigė pagarbos, bet ir meilės vertas. Ir, man rodos, neapsiriksiu pasakęs, kad ir Lietuva nepasiliks skolinga Gerutiui už jo didelę meilę ir iš savo šalies atsilygins jam visuotina meile, ilgai-ilgai minėjamam netikėtai kaipo žymiam savo rašytojui, bet ir kaip brangiam, meilės vertam žmogui.